

A morfológiai termékenység korpusz-alapú vizsgálata Kiss Katalin

A morfológiai termékenység egy a több kritérium közül, mely segítségével próbálom megvizsgálni és kimutatni az 'ige + partikula' szerkezetek irányjelentését egy átfogó szemantikai elemzés keretén belül. Próbálok választ keríteni arra a kérdésre, hogy milyen szabályok alapján dönthető el a szóképzés termékeny vagy sem.

A termékenység morfológián belül a szabályokra, folyamatokra, kategóriákra és szótípusokra vonatkozik. A szóképzés során azokat a folyamatokat tartják termékenyeknek, melyek új szavak létrehozásával új „nevet” is kölcsönöznek a fogalmaknak. De ez a magyarázat nem meríti ki a morfológiai termékenységet. Hangsúlyozni kell, hogy egy bizonyos szótípus vagy szóképzési folyamat termékenysége nem csak az új szavak szisztematikus képezhetőségét jelenti, de a konvencionális elfogadottságot is. A termékenység jellemzése során fontos kiemelni a képzés automatikus voltát, amely azt jelenti, hogy az új szavak képzése nem szándékosan történik.

Előadásomban szeretnék bemutatni néhány termékenységi tesztet, melyek segítségével kimutathatom, hogy az angol irányjelentésű **out-** prefixumként egyáltalán nem termékeny, de mint verbális partikula „nagyon termékeny” vagy „közepesen termékeny” mintát képvisel. Az irodalomban említett elemzések alapján egy sajátos feltételt szeretnék javasolni, amellyel bizonyítható, hogy milyen szemantikailag meghatározott osztályoknál mutatható ki a magas fokú termékenység. Ennek a feltételnek megfelelően azokat a ' prefixum+ige' és ' ige+partikula' osztályokat tekintem termékenyeknek, melyek morfológiailag termékenyek és morfoszemantikailag transzparenssek.

A disszertációm (témája: az ige+partikula szemantikai-kontrasztív elemzése) elsődleges célja egy olyan módszer bemutatása, melynek során elvégezhető az a szemantikai elemzés, ami lehetővé teszi megkülönböztetni a térbeli jelentéssel bíró frazális igéket a partikulás igéktől, melyek a mozgás vagy általában a cselekvés irányát jelzik. Ennek a célnak megfelelően kutatásom során az 'ige+partikula' szerkezetek különböző szemantikai tulajdonságait vizsgálom meg, ehhez négy angol partikulát vizsgálok meg részletesebben (**out, in, up, down**), melyek érzékelhető irányjelentéssel bírnak.

A választásom a verbális partikulák térbeli jelentésének vizsgálatára esett, mert az irodalom vagy egyáltalán nem, vagy csak részlegesen magyarázza meg azokat a jelentéseket, amelyeket a partikulák kifejezhetnek. A térbeli és nem térbeli jelentések gyakran összemosódnak és ezért nem mindig könnyű eldönteni, hogy az igejelentés átment-e valamiféle metaforikus átértelmezésen és hogy a partikula mennyire tartja meg eredeti irányjelentését. A kérdést sokszor csak a szövegkörnyezet ismeretében dönthetjük el.

Megpróbálom bizonyítani, hogy az 'ige+partikula' szerkezeteket önálló szemantikai osztályként érdemes kezelni, amelyek sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek, és amelyek egyértelműen megkülönböztethetők a tisztán metaforikus jelentéssel bíró igéktől.

Az 'ige +partikula' szerkezetek elemzésére különféle szemantikai kritériumokat fogok felhasználni. A szemantikai osztályozás alapját bizonyos metonimikus bővítések alkotják, amelyek a mozgásigékhez kapcsolódó irányjelentésből vezethetők le. A lexikalizálódott alakzatokat nem vizsgálom.

A vizsgálatoknál az alábbi szempontokat veszem figyelembe:

1. A szerkezetek termékenysége (produktivitása).
2. A partikulák akcióminősége. Munkámban megvizsgálom, hogy az angolban partikula segítségével milyen akcióminőség fejezhető ki. Feltételezésem szerint az akcióminőség-

képzés esetében a partikula teljesen elveszíti irányjelentését. Az akcióminőség az aspektuális jelentéshez is kapcsolódhat.

3. Vizsgálataimhoz az elméleti keretet a kognitív szemantika szolgáltatja. Lindner (1981), Johnson (1987), Taylor (1989), Lakoff (1987) elemzését alapul véve megmutatom, hogy a partikuláknak van egy központi, prototipikus jelentése, amely a konkrét, szó szerinti értelmében vett jelentés és a többi jelentés ebből a prototipikus jelentésből vezethető le metonimikus bővítéssel, illetve metaforizáció segítségével.